

**SCURTE OBSERVAȚII ASUPRA RELAȚIEI DINTRE NATURA
JURIDICĂ A CAUZELOR DE ÎNLĂTURARE A RĂSPUNDERII
PENALE ȘI NATURA JURIDICĂ A CAUZELOR DE NEPEDEPSIRE
(DE IMPUNITATE) ÎN DREPTUL PENAL ROMÂN**

**BRIEF REMARKS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN THE
LEGAL NATURE PRESENTED BY THE CASES OF REMOVAL OF
CRIMINAL LIABILITY AND THE LEGAL NATURE PRESENTED
BY THE CASES WHO PRECLUDE PUNISHMENT (CASES OF
IMPUNITY) IN ROMANIAN CRIMINAL LAW**

MIHAI DUNEA¹

Rezumat: Articolul își propune să realizeze o scurtă abordare generală comparativă a naturii juridice pe care o prezintă cauzele de înlăturare a răspunderii penale, respectiv cauzele de nepedepsire (impunitate), în dreptul penal român. Se pleacă de la observarea faptului că, deși opinia dominantă în domeniul dreptului penal este că această ramură de drept se fundamentează pe trei instituții fundamentale (anume: infracțiunea; răspunderea penală; sancțiunile de drept penal) – care prezintă, fiecare, un ansamblu de cauze specifice cu efect extinctiv asupra respectivei instituții fundamentale a dreptului penal – cauzelor de *nepedepsire* nu li se recunoaște, totuși, în principiu (potrivit unei teorii generale care să fie marcată de consens doctrinar) o natură juridică autonomă (de cauze cu efect de excludere produs direct asupra instituției fundamentale a sancțiunii penale). Din contra, se apreciază, adeseori, că ele reprezintă o formă specifică (specială) de manifestare a categoriei cauzelor de înlăturare a răspunderii penale, afirmându-se, ca atare, în mod – apreciem noi – nejustificat, că prezintă o natură juridică mai accentuată (cu efecte mai largi) decât aceea pe care o au / ar trebui să o manifeste, într-o ordonare logică a structurii formale și ierarhice celor trei instituții fundamentale pre- indicate.

Cuvinte-cheie: natură juridică; cauze de înlăturare a răspunderii penale; cauze de nepedepsire (impunitate); autonomie / subordonare; instituții fundamentale ale dreptului penal; cauze cu efect extinctiv asupra instituțiilor fundamentale de drept penal.

¹ Asistent univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, e-mail: mihai.dunea@uaic.ro .

Abstract: This article aims to achieve a general and brief comparative approach towards the legal nature presented by the cases of removal of criminal liability and the cases who preclude punishment (impunity cases), in Romanian criminal law. The author begins from the observation that, although the dominant view in the field of criminal law is that this branch of law is based on three fundamental institutions (namely: the offence, the criminal liability, the criminal sanctions) - each of them having a set of specific extinction causes - the causes who preclude punishment (impunity cases) are not yet recognized, in principle (according to a general theory, marking the doctrine's consensus), as legally autonomous cases (cases who's exclusionary effect is produced directly upon the fundamental institution of criminal sanction). On the contrary, it is considered often that they are a specific (special) form of manifestation of the cases who remove criminal liability. As such, we appreciate that they are wrongly attributed a wider legal nature (with wider effects) than that they actually have / that they should manifest, in a logical and formal structure (hierarchy) of the three fundamental institutions that we indicated before.

Key words: legal nature; causes of removal of criminal liability; causes who preclude punishment (impunity cases); autonomy / subordination; fundamental institutions of criminal law; causes with extinction effect upon the fundamental institutions of criminal law.

Cauzele care înlătură răspunderea penală

Reprezintă o afirmație evidentă / notorie (și astfel, dispensată de necesitatea unei argumentări suplimentare), că opinia dominantă în mediul de specialitate juridico-penal român modern (inclusiv contemporan), apreciază că acest întreg domeniu de referință este structurat / fundamentat pe trei instituții fundamentale: infracțiunea; răspunderea penală; sancțiunile de drept penal (enumerare în această ordine logică). În succesiunea descrescătoare a instituțiilor fundamentale ale dreptului penal, infracțiunii îi urmează, așadar, instituția răspunderii penale, iar acesteia, instituția sancțiunii. Noțiunea de „răspundere penală” indică un concept abstract, de factură legală, specific domeniului juridic, care particularizează instituția generică a răspunderii juridice / în drept la domeniul penal de referință², dar

² Aceste precizări sunt necesare, în lumina aprecierilor din literatura de specialitate, care a relevat faptul că „noțiunea de răspundere nu este specifică în exclusivitate dreptului; ea poate fi întâlnită în toate domeniile vieții sociale ce cad sub incidența unor reguli de conduită. Există (...) și o răspundere (...) morală, ori de natură politică (...)” – M. Costin, *O încercare de definire a noțiunii răspunderii juridice*, în *Revista Română de Drept*, nr. 5/1970, p. 75.

care, în pofda intensei sale utilizări de către legiuitor, nu este nicăieri definită.

Cu referire la domeniul de cuprindere a analizei acestui aspect, trebuie spus că tentativele de argumentare și explicare intrinsecă a conceptelor comunicante de: răspundere socială, răspundere juridică, răspundere penală, sunt pe cât de interesante, pe atât de cronofage, iar economia cadrului de față nu permite o adâncire de tip filosofico-juridic³ a unui domeniu de analiză, într-adevăr, fascinant. *Ne vom limita, ca atare, la a surprinde pe scurt, în esența sa, maniera în care conceptul de răspundere juridică, în special penală, a fost asimilată de către doctrina autohtonă și utilizat inclusiv în practică.*

In nuce, orice trimitere la conceptul de răspundere a unei persoane, indiferent de tipul acelei răspunderi, presupune drept premisă un cadru social formal organizat (cu atât mai mult va întruni criteriul un cadru social etatic organizat), în care legitățile naturale de interacțiune au cunoscut trecerea evolutivă la afirmarea unor reguli generale de conduită, menite a regla relațiile membrilor comunității, în beneficiul menținerii coeziunii sociale și în interesul fiecărui individ în parte. Separat, dar tot cu titlu de premisă, alături de această bază trebuie să apară (pentru a discuta despre răspundere) o conduită particulară anume a unei entități din rândul grupului social, care să se manifeste neconvenabil pentru ceilalți, într-o formă discrepantă în raport de una sau mai multe dintre normele de conduită preexistente.

Altfel spus, *orice răspundere socială implică un conflict între individ și societate, bazat pe manifestarea contradicției dintre interesul personal și interesul general. „Limitele, proporțiile și remediile unui atare conflict sunt stabilite întotdeauna de societate [ca parte ocupantă a unei poziții de superioritate și de autoritate în raport de indivizii particulari, aptă a*

³ Problema răspunderii sociale este legată de însăși problema resorturilor intime care explică apariția și funcționarea organismului social, căci – așa cum s-a indicat în literatura de profil – conceptul de răspundere este substanțial legat de un individ care „nu acționează într-un spațiu indiferent, pasiv și neutru, ci într-o ambianță socială – deci umană – în cadrul căreia parametrii acțiunii sunt evaluați, valorizați”, iar regulile care derivă din generalizarea naturală, în timp, la nivelul unei comunități sociale anume, a evaluărilor de acest fel „fixează pentru individ limitele în care acțiunea lui și urmările ei posibile nu amenință afirmarea interesului general” – P. Apostol, *Norma etică și activitatea normată*, Editura științifică, București, 1968, p. 52, 54.

își impune în mod coercitiv interesul – precizarea noastră, M.D.] pe baza mai multor factori de natură obiectivă și subiectivă, între care – desigur – particularitățile și semnificația acțiunii ostile prescripțiilor normelor sociale, privite în raport cu natura și conținutul acestora (...). (...) problema răspunderii (...) nu reprezintă altceva decât cadrul de rezolvare al acestui conflict”.⁴

Ca atare, având în vedere această bază, se poate constata că – *de regulă* – *răspunderea juridică (inclusiv cea penală) este explicată ca reprezentând o obligație de suportare a consecințelor (nefavorabile individului care a acționat) corelative unei fapte deviante de la normele de drept, adică a unei fapte ilicite*. Această obligație presupune atât necesitatea suportării urmărilor negative de factură juridică specifice ramurii de drept în domeniul căreia se angajează răspunderea (aspect care poate fi impus prin recurgere la exercițiul efectiv / sau cel puțin la amenințarea cu exercițiul forței de constrângere a statului), cât și încărcătura inerentă atașată acestui efect, presupunând fie o serie de alte consecințe juridice, directe sau indirecte, exprese sau tacite, pe tărâmul aceleiași ramuri de drept, ori în cadrul alteia, fie o serie de urmări de factură non-juridică, sau extra-juridică, adeseori de sorginte socio-profesională, socio-umană ori morală (precum opoziția unor terți), dar cu potențiale consecințe nu doar de factură etică, ci și concretă, materială.

Așadar, după cum s-a evidențiat și în doctrină, putem aprecia că dincolo de „obligația celui ce a încălcat ordinea de drept de a suporta o sancțiune juridică”, „răspunderea juridică exprimă ceva mai mult (...) iar amintita obligație reprezintă doar unul dintre elementele definitorii ale conținutului complex al acestei categorii”.⁵ Din această perspectivă, observăm că *este criticabilă*⁶ *acea concepție care, în materie penală, reduce întregul concept de răspundere penală la obligația de a suporta consecința juridică a infracțiunii, înțeleasă exclusiv ca reprezentând o pedeapsă, suprapunând și confundând astfel două concepte ce sunt (și trebuie) afirmate distinct: răspunderea penală, respectiv sancțiunea, în special pedeapsa! Pe*

⁴ M. Costin, *op. cit.*, p. 76.

⁵ *Ibidem*, p. 77.

⁶ *Ibidem*, p. 78, 79. Autorul arată că se greșește atunci când se „identifică răspunderea juridică cu sancțiunea juridică”, deoarece acestea „sunt două noțiuni diferite, prima constituind cadrul juridic de realizare pentru cea de a doua; răspunderea juridică exprimă un raport de constrângere, iar sancțiunea juridică reprezintă obiectul acestui raport”.

această linie de gândire, s-a afirmat că „răspunderea juridică nu este o simplă obligație de a suporta o sancțiune, ci un raport juridic de constrângere în conținutul căruia intră nu numai o astfel de obligație izolată și autonomă, ci un complex de drepturi și obligații conexe”⁷, respectiv că „noțiunea de răspundere penală [autorul descrie astfel ceea ce denumește „un sens larg” al conceptului de răspundere penală – precizarea noastră, M.D.], poate însemna și raportul juridic penal [desigur, este vorba despre raportul de conflict – precizarea noastră, M.D.], în toate elementele și semnificația lui”⁸.

Doctrina majoritară și-a însușit viziunea potrivit căreia „răspunderea juridică nu poate fi concepută decât ca un tip special de raport juridic (...) de constrângere, al cărui conținut îl formează, pe de o parte, dreptul statului de a trage la răspundere pe acela care a încălcat o normă de drept și de a aplica sancțiunea prevăzută de norma juridică încălcată⁹, iar pe de altă parte, obligația corelativă a persoanei vinovate de încălcarea preceptului normei, de a răspunde în fața statului pentru conduita sa și de a se supune sancțiunii aplicate¹⁰ pe baza normei încălcate, care o prevede. În cadrul acestui raport se stabilește existența faptului juridic generator de răspundere, vinovăția persoanei în săvârșirea acestui fapt, se stabilește sancțiunea corespunzătoare și se impune executarea acesteia, în vederea restabilirii ordinii de drept încălcate. (...) Răspunderea penală reflectă (...) reacția imediată a societății față de infractor. Ca fenomen juridic, ea exprimă legătura dintre fenomenul infracțional și persoana căreia i se atribuie realizarea fenomenului (...).

⁷ Ibidem, p.79.

⁸ Ion Oancea, *Noțiunea răspunderii penale*, în: *Analele Universității București*, seria *Științe sociale juridice*, nr. 6/1956, p. 133. În sens convergent este și următoarea opinie: „raportul juridic penal de conflict poate fi numit și raport juridic de răspundere penală, ca mijloc de realizare a ordinii de drept penal” – C. Bulai, B.N. Bulai, *Manual de drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 327.

⁹ Autorii semnaleză, în consens cu opinia majoritară din literatura de specialitate, existența și a unei obligații corelative acestui drept al statului, anume: „statul are, în același timp, obligația de a sancționa pe infractor numai dacă vinovăția sa în săvârșirea infracțiunii a fost dovedită și numai în limitele prevăzute de lege” - C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p.332.

¹⁰ De asemenea, este menționat un drept corelativ al infractorului (subiect activ al infracțiunii, subiect pasiv al raportului de tragere la răspundere penal), anume „dreptul să răspundă și să fie sancționat numai în conformitate cu legea” - C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 332.

Răspunderea penală este consecința infracțiunii¹¹ (...) iar, la rândul său, răspunderea astfel determinată constituie premisa și temeiul aplicării sancțiunilor penale”¹².

În mod cert, *nu trebuie înțelese cele astfel expuse în sensul argumentării unei separări categorice între răspunderea penală și pedeapsă, căci noțiunile sunt într-o interdependență impusă* de caracterul organic al ramurii de drept care le consacără: comiterea infracțiunii generează răspunderea penală, care se concretizează în stabilirea, aplicarea și executarea pedepsei. Totuși, ceea ce tindem a sublinia este că, *uneori*, de la această schemă logică și preponderentă, *pot* să apară devieri particulare, în prezența cărora *să se mențină autonomia unor instituții fundamentale principale, în absența verificării incidenței celor secundare* pe care, de obicei, le determină / implică, în mod firesc (natural).¹³

Astfel este cazul în ipotezele în care existența faptei comise, ca infracțiune, se configurează în asemenea împrejurări încât sunt reținute unele instituții care conduc la înlăturarea răspunderii penale, întrerupând circuitul firesc al cauzalității instituționale juridico-penale: infracțiune – răspundere penală – stabilirea și aplicarea pedepsei – executarea pedepsei.

¹¹ Conform art. 17 alin. 2 C. pen. de la 1968 / art. 15 alin. 2 C. pen. nou (2009), „Infracțiunea este singurul temei al răspunderii penale”.

¹² C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 328, 329. În sens convergent: C-tin. Mitrache, C. Mitrache, *Drept penal român. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2010, p. 337; V. Păvăleanu, *Drept penal general. Manual universitar*, ediția a III-a, Ed. Lumina Lex, București, 2007, p. 245; Maria Zolyneak, *Drept penal. Partea generală*, vol. III, Ed. Fundației „Chemarea”, Iași, 1993, p. 791; Maria Zolyneak, Maria Ioana Michinici, *Drept penal. Partea generală*, Ed. Fundației „Chemarea”, Iași, 1999, p. 310.

¹³ Cu alte cuvinte, admitem posibilitatea (legal reglementată) de a exista excepții de la afirmarea unei relații de interdependență absolută, de tipul: „Între răspunderea penală și aplicarea pedepsei există o strânsă legătură, *una neputând exista fără cealaltă...*” [s.n.] – V. Păvăleanu, *Drept penal general. Manual universitar* (precit.), p. 244; V. Păvăleanu, *Drept penal general: conform noului Cod penal*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 320. Apreciem că, deși - de regulă - afirmația se susține, ea nu poate fi absolutizată decât în sensul că pedeapsa nu poate niciodată exista fără răspundere penală stabilită și angajată, fiind însă posibile excepții în sens invers, existând răspundere penală (chiar și parțial manifestată, prin aceea că nu se concretizează într-o sancțiune de drept penal corespunzătoare) în absența pedepsei [și nu avem în vedere ipotezele în care existenței răspunderii penale i-ar fi corelată o măsură educativă, împrejurare de netăgăduit, care are, oricum, același efect de relativizare a afirmațiilor la care ne referim aici, precum are și împrejurarea anterior indicată].

În partea generală a Codului penal – atât a celui de la 1968, cât și a celui din 2009 – există o serie de prevederi care consacră instituțiile ce dau conținut categoriei de cauze generale de înlăturare a răspunderii penale. Este vorba despre: *amnistie* (art. 119 C. pen. de la 1968 / art. 152 C. pen. nou); *prescripția răspunderii penale* (art. 121-124, art. 128 alin. 1, art. 129 C. pen. de la 1968 / art. 153-156 C. pen. nou); *lipsa plângerii prealabile*, dar numai în ipoteza acelor infracțiuni în cazul cărora, prin excepție de la regula procesual penală a oficialității, legiuitorul realizează (din diverse rațiuni de politică penală) inserții de disponibilitate în procesul penal, solicitând drept condiție necesară pentru tragere la răspundere penală a infractorului, verificarea existenței unei plângeri prealabile a persoanei vătămate (art. 131 alin. 1, 3-5 C. pen. de la 1968 / art. 157 C. pen. nou); *retragerea plângerii prealabile*, în același tip de situații ca lipsa plângerii prealabile (art. 131 alin. 2-5 C. pen. de la 1968 / art. 158 C. pen. nou); *împăcarea părților*, de asemenea, numai în raport de normele de incriminare care menționează expres incidența sa (art. 132 C. pen. de la 1968 / art. 159 C. pen. nou, unde instituția este denumită doar „împăcarea”).

Este de semnalat o îmbunătățire la nivelul structurării acestor instituții, în cuprinsul noului Cod penal (2009), față de cel încă în vigoare (1968), cu efecte benefice asupra delimitării dintre categoriile de cauze care produc efecte asupra diferitelor instituții fundamentale ale dreptului penal. În acest sens, este de precizat că în partea generală a Legii nr. 286/2009, privind noul Cod penal, întâlnim următoarea structură: Titlul VII – „Cauzele care înlătură răspunderea penală”, cuprinzând doar instituții corespunzătoare acestei denumiri, expres indicate; Titlul VIII – „Cauzele care înlătură sau modifică executarea pedepsei”; Titlul IX – „Cauzele care înlătură consecințele condamnării”. Aceasta reprezintă o mult mai corectă sistematizare a materiei, în spiritul departajărilor pe care doctrina le realizează inclusiv *de lege lata*.

Apreciem că, alături de aceste instituții, funcționează tot cu titlu de cauză generală de înlăturare obiectivă a răspunderii penale, împrejurarea constând în dispariția fizică (sau juridică) din realitatea obiectivă, a persoanei infractorului. Caracterul natural al acestei situații și al efectului determinat de ea în privința răspunderii penale (decurgând din principiul

fundamental de drept penal al caracterului personal al răspunderii penale)¹⁴ a determinat absența necesității obiective de încărcare a legii penale materiale cu reglementarea acestei cauze. Totuși, în materia dreptului penal procesual, ipoteza a fost înscrisă în rândul celor care împiedică punerea în mișcare sau continuarea exercitării acțiunii penale, atrăgând – în ipoteza unei cauze a cărei instrumentare a început deja – soluția procesuală a încetării urmăririi penale, respectiv a procesului penal (în mod asemănător cu soluția incidentă în cazul celorlalte instituții cu natură juridică de cauze de înlăturare a răspunderii penale).¹⁵ Potrivit noului Cod de procedură penală (Legea nr. 135/2010), în această situație este vorba despre soluțiile procesuale ale clasării (pentru faza de urmărire penală)¹⁶, respectiv încetarea procesului penal (în faza de judecată)¹⁷.

În ambele coduri, aceeași dispoziție din norma care reglementează cazurile în care punerea în mișcare sau exercitarea acțiunii penale este împiedicată, care enumeră și ipoteza amnistiei sau aceea a prescripției răspunderii penale, conține și indicarea cazului decesului făptuitorului (respectiv, pentru ipoteza subiectului activ persoană juridică, cazul radierii acesteia). Cum amnistia și prescripția răspunderii penale sunt cele două cauze generale de înlăturare a răspunderii penale, de tip obiectiv, independente de manifestarea de voință a persoanei vătămate ori de aceea combinată a acesteia și a infractorului, reglementate în partea generală a Codului penal (fie acesta cel din 1968, fie acela din 2009), cuprinderea decesului făptuitorului, în dispoziția procesual penală care conține și indicarea amnistiei, respectiv a prescripției răspunderii penale, credem că este de natură a susține opinia exprimată în aceste rânduri, cu privire la natura juridică de cauză generală de înlăturare obiectivă a răspunderii penale, pe care apreciem că o comportă împrejurarea producerii decesului infractorului. Aprecierea sa drept cauză generală este determinată de sfera de incidență atrasă de specificul său, căci indiferent prin raportare la ce infracțiune, apariția ei va conduce la imposibilitatea demarării sau

¹⁴ În acest sens, a se vedea: Gr. Theodoru, *Tratat de drept procesual penal*, ediția a 2-a, Ed. Hamangiu, București, 2008, p. 218.

¹⁵ Art. 11 pct. 1 lit. c), respectiv pct. 2 lit. b), raportat la art. 10 alin.1 lit. g) C. proc. pen. de la 1968.

¹⁶ Art. 314 alin. 1 lit. a) raportat la art. 16 alin. 1 lit. f) C. proc. pen. nou.

¹⁷ Art. 396 alin. 6 raportat la art. 16 alin. 1 lit. f) C. proc. pen. nou.

continuării exercitării acțiunii de tragere la răspundere penală a infractorului decedat (sau radiat, în cazul persoanelor juridice).

În afara acestor cauze generale de înlăturare a răspunderii penale, tindem să evidențiem că *legiuitorul a creat, uneori, instituții cu natură juridică de cauze speciale de înlăturare a răspunderii penale*, inserate fie în norme cuprinse în partea generală a Codului penal, fie în norme penale speciale. Caracteristica acestora, de cauze speciale, este determinată de incidența lor în raport de un număr restrâns de fapte incriminate, ele funcționând față de una ori câteva astfel de infracțiuni, expres indicate sau determinate prin prevederi legale, având așadar un câmp mult mai restrâns de acțiune decât cauzele generale. Aprecierea drept cauze de înlăturare a răspunderii penale are în vedere formularea explicită ori implicită a legii, referitoare la punerea în mișcare sau exercitarea acțiunii penale. Apreciem că *sunt astfel de cauze speciale de înlăturare a răspunderii penale:*

- *ipotezele în care se solicită o condiție aparte, suplimentară celor uzuale, pentru punerea în mișcare sau exercitarea acțiunii penale* – precum autorizarea ori sesizarea unui anumit organ¹⁸ – dacă această condiție nu este

¹⁸ De pildă, asemenea cerințe sunt prevăzute în: art. 5 C. pen. de la 1968 (cu privire la aplicarea legii penale române în spațiu, în baza principiului realității – care presupune comiterea unei palete limitate de activități infracționale, în anumite condiții specifice – numai în ipoteza existenței autorizării prealabile a procurorului general al României); art. 171 C. pen. de la 1968 (privind exprimarea dorinței de punere în mișcare a acțiunii penale, din partea unui guvern străin, în cazul infracțiunilor contra reprezentantului unui stat străin); art. 278 C. pen. de la 1968 (referitor la unele infracțiuni contra siguranței circulației pe căile ferate, care necesită sesizarea organelor competente ale căilor ferate); art. 337 C. pen. de la 1968 (în legătură cu necesitatea sesizării exclusive din partea comandantului, pentru punerea în mișcare a acțiunii penale în cazul unor infracțiuni contra ordinii și disciplinei militare); art. 348 C. pen. de la 1968 (referitor la aceeași cerință în privința infracțiunii de sustragere de la serviciul militar); art. 355 C. pen. de la 1968 (prevăzând cerința indicată anterior și față de infracțiunile de sustragere de la recrutare și neprezentare la încorporare sau concentrare); art. 66 din Legea nr. 47/1992, privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale (judecătoria Curții Constituționale nu pot fi trimiși în judecată penală – ori arestați, însă acest aspect este secundar în raport de cadrul preocupărilor noastre prezente – fără aprobarea Biroului permanent al Camerei Deputaților, al Senatului sau a Președintelui României, după caz) [Legea nr. 47/1992 a fost publicată în M. Of. nr. 101/1992 și republicată de trei ori până în prezent, ultima oară în M. Of. nr. 807/2010]; art. 109 din Constituție și art. 12 din Legea nr. 115/1999 privind responsabilitatea ministerială (numai Camera Deputaților, Senatul și Președintele României au dreptul să ceară urmărirea penală a membrilor Guvernului pentru

întrunită pe caz concret. Desigur, s-ar putea replica, în sensul că astfel de impedimente în calea tragerii la răspundere penală sunt relative și temporare, ele putând fi acoperite la o dată ulterioară, neproducând așadar efecte definitive, precum cauzele generale de înlăturare a răspunderii penale. Altfel spus, că reprezintă o condiție necesară pentru ridicarea unei împrejurări la rangul de cauză de înlăturare a răspunderii penale, aceea de a se verifica o anumită stabilitate a efectelor acestei, un caracter definitiv al lor. În lipsa unui asemenea aspect, s-ar putea discuta, cel mult, despre cauze de condiționare a tragerii la răspundere penală. Totuși, observăm că argumentul astfel formulat își menține valabilitatea numai sub condiția afirmării caracterului relativ, nedefinitiv, al efectelor produse asupra acțiunii penale de lipsa unei autorizații sau sesizări, în măsura în care aceasta ar fi solicitată de lege pentru a se putea demara sau exercita acțiunea penală în cauză. De aici reiese că dacă ar exista cazuri în care asemenea autorizări sau sesizări să nu mai fie valabile decât în condițiile respectării unui anumit termen, depășirea acestuia ar conduce la consolidarea efectelor implicate de absența respectivei condiții de tragere la răspundere penală, imposibilitatea exercitării acțiunii penale definitivându-se, astfel.¹⁹ Aceasta ar presupune permutarea unei asemenea instituții între statutul de cauză specială de condiționare a răspunderii penale și – respectiv – cauză specială de înlăturare a răspunderii penale, în funcție de particularitățile cazului concret. În legătură cu aceste considerente, avem în vedere și prevederea de la art. 10 alin. 1 lit. f) teza a II-a și a III-a din C. proc. pen. de la 1968, respectiv art. 16 alin. 1 lit. e) teza a II-a și a III-a C. proc. pen. nou;

faptele săvârșite în exercițiul funcției lor) [Legea nr. 115/1999 a fost publicată în M. Of. nr. 300/1999 și republicată de două ori până în prezent, ultima dată în M. Of. nr. 200/2007] etc.

¹⁹ Astfel, spre exemplu, potrivit prevederii din art. 9 alin. 3 al noului Cod penal (2009) [modificat prin dispozițiile legii sale de punere în aplicare – Legea nr. 187/2012], în materia aplicării legii penale române în spațiu, potrivit principiului personalității, se instituie o cerință nouă față de stadiul actualei reglementări în materie, legată de aspectele la care ne referim în acest punct, anume: „Punerea în mișcare a acțiunii penale se face cu autorizarea prealabilă a procurorului general al parchetului de pe lângă curtea de apel în a cărei rază teritorială se află parchetul mai întâi sesizat sau, după caz, a procurorului general al parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție. *Termenul în care procurorul poate emite autorizarea este de până la 30 de zile de la data solicitării autorizării și poate fi prelungit, în condițiile legii, fără ca durata totală să depășească 180 de zile*” [s.n., M.D.].

- *cazurile în care legea conține formulări speciale explicite referitoare la inexistența răspunderii penale ori a imposibilității tragerii la răspundere penală sau a exercitării acțiunii penale*, unde putem indica următoarele dispoziții: art. 8 din Codul penal de la 1968 / art. 13 din noul Cod penal (formularea fiind: „legea penală nu se aplică”)²⁰; art. 72 alin. 1 din Constituție (formularea fiind: „nu pot fi trași la răspundere juridică”, așadar, inclusiv penală)²¹; art. 84 alin. 2 din Constituție²²; art. 39 alin. 7 din Legea nr. 51/1995 (exprimarea fiind: „nu răspunde penal”)²³;

²⁰ Această dispoziție, cuprinsă în cadrul reglementărilor (uneori) denumite „drept penal internațional”, instituită în vederea asigurării unui cadru de protecție și reciprocitate care să facă funcționale relațiile diplomatice desfășurate în bune condiții, între state, reprezintă o prevedere de auto-limitare a cadrului de aplicare a legii penale naționale, asupra persoanelor, care poate fi apreciată, din punct de vedere al naturii juridice, drept o cauză specială de înlăturare a răspunderii penale, căci fapta penală există în realitatea obiectivă și nu apare nicio prevedere expresă care să-i excludă sau înlătore caracterul infracțional (din contra, se folosește termenul „infracțiune”), dar, prin dispoziția de neaplicare a legii penale, reiese că acest caracter infracțional nu poate fi relevant (cu toate consecințele corespunzătoare) într-un cadru procesual penal formal, fiind practic împiedicat exercițiul acțiunii penale, ceea ce ne aduce în punctul în care afirmația de mai sus devine legitimă. Potrivit art. 8 din Legea nr. 15/1968 (C. pen. încă în vigoare), respectiv art. 13 din noul Cod penal (2009), cu nota marginală „Imunitatea de jurisdicție”, se stabilește că: „Legea penală nu se aplică infracțiunilor săvârșite de către reprezentanții diplomați ai statelor străine sau de alte persoane care, în conformitate cu convențiile [în Legea nr. 286/2009 se specifică: „tratatele” – precizarea noastră, M.D.] internaționale, nu sunt supuse jurisdicției penale a statului român”.

²¹ Potrivit art. 72 din Constituția României (adoptată în ședința Adunării Constituante din 21.11.1991, publicată în M. Of. nr. 233/1991 și intrată în vigoare în urma aprobării prin Referendumul național din 8.12.1991, revizuită prin Legea nr. 429/2003, publicată în M. Of. nr. 699/2003 și aprobată prin Referendumul național din 18.19.10.2003, aplicabilă din 29.10.2003 în forma republicată în M. Of. 758/2003), care reglementează „Imunitatea parlamentară” se dispune: „Deputații și senatorii nu pot fi trași la răspundere juridică [inclusiv penală – s.n., M.D.] pentru voturile sau pentru opiniile politice exprimate în exercitarea mandatului”.

²² Normă de referire, dispoziția din art. 84 alin. 2 din Constituție, prevăzută în reglementarea incompatibilităților și imunităților Președintelui României, arată că: „Președintele României se bucură de imunitate. Prevederile art. 72 alineatul 1 [redate anterior – precizarea noastră, M.D.] se aplică în mod corespunzător”.

²³ Legea nr.51/1995 pentru organizarea și exercitarea profesiei de avocat (publicată în M. Of. nr. 116/1995 și republicată de două ori până în prezent, ultima dată în M. Of. nr. 98/2011), prevede în art. 39 alin. 7: „Avocatul nu răspunde penal pentru susținerile făcute oral sau în scris, în forma adecvată și cu respectarea prevederilor alin. 6 [potrivit căruia: „Avocatul este obligat să respecte solemnitatea ședinței de judecată, să nu folosească cuvinte sau expresii de

- tot aici sunt încadrate – de către *unii autori*²⁴ – *cauzele de nepedepsire*, fie acestea generale, fie speciale, *apreciate a reprezenta cauze speciale de înlăturare a răspunderii penale* (opinie pe care nu ne-o însușim, după cum vom dezvolta în continuare).

Cauzele de nepedepsire

Cauzele de nepedepsire (entități juridico-penale la care se mai face uneori referire – în literatura de specialitate – și sub denumirea de „cauze de impunitate”), reprezintă dispoziții exprese (s-ar putea spune, chiar, excepționale) ale legii penale, prin care – în considerarea unor diverse rațiuni de politică penală, existente la un anumit moment dat, într-un sistem particular de drept (rațiuni bazate pe luarea în considerare, de către legiuitor, a anumitor stări, situații, împrejurări sau conduite specific determinate) – se acordă anumitor categorii de infractori beneficiul abstract al unei dispense de pedeapsă (or, mai corect spus, al unei dispense față de orice sancțiune de drept penal dintre acelea care concretizează existența răspunderii penale, așadar față de orice *sancțiune penală*).

Practic, în ipotezele în care instituie o normă care reglementează o cauză de nepedepsire, legiuitorul penal derogă de la regula potrivit căreia săvârșirea oricărei infracțiuni generează o răspundere penală care se concretizează într-o pedeapsă (mai larg spus, într-o sancțiune de drept penal întemeiată pe angajarea răspunderii penale și concepută drept consecință a acesteia: o sancțiune penală). Observăm, așadar, că derogarea în cauză constituie o excepție intervenită de la o regulă legată, în principal, de instituția fundamentală a sancțiunilor de drept penal, astfel încât dispare posibilitatea încorporării efective a răspunderii penale conturate, într-o sancțiune juridică ce reprezintă consecință a angajării acestei răspunderi, deși nimic nu afectează însăși existența infracțiunii, în sine. Caracterul penal

natură a aduce atingere autorității, demnității și onoarei completului de judecată, procurorului, celorlalți avocați și părților ori reprezentanților acestora din proces” – precizarea noastră, M.D.], în fața instanțelor de judecată, a organelor de urmărire penală sau a altor organe administrative de jurisdicție și numai dacă aceste susțineri sunt în legătură cu apărarea în acea cauză și sunt necesare stabilirii adevărului”.

²⁴ Exprimă opinii explicite în acest sens, de pildă: C-tin. Mitrache, C. Mitrache, *op. cit.*, p. 348; C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 339, 349, 350; V. Păvăleanu, *Drept penal general. Manual universitar* (precit.), p. 251; Idem, *Drept penal general: conform noului Cod penal* (precit.), p. 327.

al faptei este, prin urmare, menținut! Mai mult decât atât, coroborarea dintre acest aspect (afirmarea / recunoașterea formală a existenței faptei configurată ca infracțiune) și acela al inexistenței unei dispoziții legale exprese cu valoare (natură juridică) de cauză de înlăturare a răspunderii penale (dintre cele expres reglementate de legiuitor cu indicarea acestei naturi juridice), credem că este de natură a conduce inclusiv la afirmarea menținerii (cel puțin) formale a existenței instituției răspunderii penale (firesc generată de comiterea infracțiunii și neînlăturată direct de vreuna dintre cauzele specifice). Acest proces se desfășoară, însă, în condițiile particulare în care legea însăși blochează continuitatea / finalizarea normală (obișnuită) a funcționării integrale a mecanismului represiunii penale, prin aceea că incidența cauzei de nepedepsire împiedică stabilirea și aplicarea unei sancțiuni penale, cu titlu de consecință efectivă a angajării răspunderii penale a infractorului (răspundere penală care decurge, juridic, din comiterea infracțiunii).

Reținem că, deși într-o perspectivă primordial racordată la aspectele concrete, pragmatice și manifest vizibile (prin prisma efectelor obiectiv produse în realitatea înconjurătoare) ale dreptului, *distincția între aceste instituții – cauzele de nepedepsire – și cele denumite expres de legiuitor „cauze de înlăturare a răspunderii penale” tinde a fi dificil de sesizat* (ori de-a dreptul insesizabilă), într-un plan paralel de referință, preponderent teoretic, de tip abstract, axiologic, științific (dar, prin aceasta, cu nimic mai prejos și deloc mai puțin important)²⁵ al domeniului juridic, deosebirea dintre o entitate care acționează direct asupra instituției fundamentale a răspunderii penale și una care afectează doar instituția fundamentală a sancțiunilor de drept penal (mai specific: a sancțiunilor penale) – adică nu însăși răspunderea penală, ci doar obiectul principal în care se încorporează aceasta, de regulă, dobândind conținut efectiv și a devenind propriu-zis perceptibilă în exterior – constituie și se impune ca o distincție reală și obiectivă, care trebuie recunoscută și afirmată (formal / teoretic, cel puțin) ca atare. Desigur, criteriile pe baza cărora legiuitorul va decide a conferi, după caz, natura juridică de cauză de înlăturare a răspunderii penale, ori (doar) de

²⁵ Este vorba despre acea dimensiune abstractă, existentă la nivel legislativ (și chiar pre-legislativ) în cadrul căreia se imprimă, în esența lor, entitățile, fenomenele, raporturile, obiectele, categoriile de legități juridice, care sunt transpuse, apoi, în sfera realității juridice, normative și judiciare propriu-zise.

cauză de nepedepsire, unei anume împrejurări determinate, rămân, în mod obiectiv, la aprecierea sa suverană.

Din moment ce *majoritatea doctrinei penale admite triada instituțiilor fundamentale ale dreptului penal: infracțiune, răspundere penală, pedeapsă (ori, mai bine spus: sancțiune de drept penal)*, devine logic a se accepta că la nivelul fiecăreia dintre acestea acționează categorii specifice de instituții (generic denumite: „cauze”) cu influențe de tip *extinctiv (specifice)*. Astfel, în timp ce pentru infracțiune se conturează categoria cauzelor de excludere a acesteia, iar în raport direct față de răspunderea penală există gruparea cauzelor de înlăturare a răspunderii penale (expres identificată / reglementată astfel de către legiuitor), ar fi curios ca instituția fundamentală a sancțiunilor de drept penal să nu se integreze în acest peisaj, cunoscând la rândul ei cauze specifice de excludere. Este adevărat că în raport de această din urmă instituție pot fi identificate (și) cauzele de înlăturare a executării pedepsei, însă în privința lor nu este vorba despre o suprimare abstractă a însăși aptitudinii de stabilire și aplicare a unei sancțiuni, ci numai de o înlăturare (din sarcina infractorului) a obligației de executare efectivă a acesteia, dar numai ulterior datei la care ea a fost fixată, stabilită și (eventual) aplicată. Între cele două ipoteze există evidente deosebiri de substanță, astfel încât singură, categoria cauzelor de înlăturare a executării pedepsei, nu satisface necesitatea identificării plenare a unor cauze specifice cu efect extinctiv asupra instituției fundamentale a pedepsei (sancțiunilor de drept penal).

Modificarea concepției generale asupra locului pe care, potrivit rolului lor, ar trebui să îl ocupe în acest tablou general, cauzele de nepedepsire – anume: admiterea plasării lor necorespunzătoare în categoria cauzelor de înlăturare a răspunderii penale și achiesarea la încadrarea acestora drept entități extinctive direct (principal) orientate către desființarea incidenței celei din urmă instituții penale fundamentale – ar asigura o armonie de perspectivă a legiuitorului, care ar putea trece astfel la următoarea etapă în îndelungatul proces de perfecționare a legislației, prin adâncirea și consacrarea formală a deosebirilor inițial nesensizate²⁶ între instituții fundamentale și cauzele specifice care le afectează.

²⁶ Reamintim, cu această ocazie, că, pentru o lungă perioadă de timp, la nivel întreg: legislativ, doctrinar și jurisprudențial, a existat și s-a conservat, în dreptul nostru (și nu numai), o confuzie între aceste instituții fundamentale și – mai ales – între cauzele cu efect

În acest sens, este de constatat că *procesul de adâncire a racordării legislației pozitive la standardele tot mai exigente ale științei dreptului, este un proces încă în curs de desfășurare*, cu atât mai mult cât însăși în teorie mai există numeroase aspecte de elucidat și laturi ale cunoașterii și înțelegerii ce urmează a fi de acum încolo lămurite. Sperăm că efortul de argumentare astfel întreprins are aptitudinea de a se integra în această direcție progresistă, căci nu uităm că până nu demult (dintr-o perspectivă istorică asupra evoluției reglementării) nu exista o clară delimitare nici între cauzele (astăzi bine separate) de excludere a infracțiunii (pe de o parte), respectiv (pe de altă parte) de înlăturare a răspunderii penale²⁷, pentru a nu mai vorbi de faptul că dreptul pozitiv încă în vigoare (C. pen. de la 1968) a rămas în urma evoluției teoretice care distinge de mult categoriile (legal nediferențiate expres, încă, spre deosebire de viitorul Cod penal) de: cauze care înlătură răspunderea penală, cauze care înlătură executarea pedepsei, respectiv cauze care înlătură consecințele condamnării.²⁸

Pe același drum pe care apreciem că se înscrie cu succes (din acest punct de vedere) noul legiuitor penal român²⁹, credem că tinde a se încadra și

extinctiv asupra lor, confuzie în timp decantată și ulterior depășită etapă cu etapă, într-un proces evolutiv care e posibil (cel puțin la nivel doctrinar / jurisprudențial) să nu fie încă definitiv încheiat, cât timp mai subzistă unele opinii potrivit cărora cauzele de nepedepsire ar reprezenta, de fapt, o variantă (eventual, „specială” – categorie în care s-ar încadra inclusiv cauzele generale de nepedepsire), a cauzelor de înlăturare a răspunderii penale. Astfel, în Codul penal de la 1864, Titlul VI al părții generale era rezervat reglementării cauzelor „care apără de pedeapsă sau micșorează pedeapsa”; într-o manieră de tratare generică, aici erau reglementate o serie de cauze care ne apar – astăzi – a avea o altă natură juridică, respectiv naturi juridice eterogene (precum: iresponsabilitatea; legitima apărare; minoritatea). În Codul penal din 1936, denumirea Titlului al VII-lea din partea generală a codului era „Cauzele care apără de răspundere penală sau o micșorează”, reglementarea vizând - de asemenea, sub o denumire improprie - inclusiv cauze de excludere a caracterului infracțional al faptei (precum: iresponsabilitatea, beția, constrângerea morală, constrângerea fizică, legitima apărare, starea de necesitate, cazul fortuit, eroarea, ordinul legii și comanda autorității legitime, minoritatea).

²⁷ Avem în vedere stadiul reglementării (și în bună măsură, al teoriei dreptului penal corespunzătoare) de la nivelul codificărilor penale din 1864 și 1936, pre-indicat.

²⁸ Codul penal român din 1968 le reglementează pe toate acestea la un loc, într-un singur titlu din partea generală (al VII-lea), sub denumirea generică – incompletă, deci improprie – de „Cauze care înlătură răspunderea penală sau consecințele condamnării”.

²⁹ În noul Cod penal (Legea nr. 286/2009) – ce urmează a intra în curând în vigoare – există titluri separate, în partea generală, care cuprind prevederile referitoare la fiecare din aceste categorii de cauze (Titlul VII, dedicat cauzelor de înlăturare a răspunderii penale, Titlul

propunerea *de lege ferenda* ce reiese din rândurile de față, anume: *consacrarea expresă a unei instituții juridice a cauzelor de nepedepsire, cu titlu de categorie aparte, general reglementată, a dreptului penal*. Motivul pentru care acest lucru nu fost realizat până astăzi, poate consta, printre altele, și în numărul redus al cauzelor generale de nepedepsire, care nu par a justifica necesitatea unui cadru normativ principial propriu-zis, separat de acela al instituțiilor pe lângă care sunt ele prevăzute (tentativa, respectiv participația). Însă, numărul relativ ridicat de cazuri în care astfel de instituții sunt create prin norme speciale (cuprinse în partea specială a Codului penal, ori în surse penale exterioare acestei codificări) este de natură a modifica o atare perspectivă și a justifica o reglementare generală a cauzelor de impunitate (*sticto sensu*), cel puțin pentru a le afirma drept entități juridico-penale autonome, cu efect extinctiv, racordate prioritar la instituția fundamentală a sancțiunilor de drept penal, iar nu la aceea anterioară acesteia (în ordinea ierarhică și logică a instituțiilor fundamentale de drept penal), anume: instituția fundamentală a răspunderii penale.

Ca atare, *susținem că în dreptul penal român, cauzele de nepedepsire (cunoscute și sub denumirea de cauze de impunitate), reprezintă o instituție al cărei conținut și efecte o situează pe o poziție interpusă între instituția cauzelor care înlătură răspunderea penală și aceea a cauzelor care înlătură executarea pedepsei*. Astfel, în ipoteza în care se verifică incidența unei asemenea cauze, fapta își păstrează caracterul infracțional (ceea ce le diferențiază net de instituția cauzelor de excludere a infracțiunii), aspect ce determină nașterea răspunderii penale (neînlăturată de cauzele sale specifice, expres reglementate ca manifestând această natură juridică).

Într-adevăr, odată cu săvârșirea faptei penale, raportul penal de conflict se naște în abstract, indiferent de momentul în care comiterea faptei va fi oficial constatată și identitatea făptuitorului legal stabilită, dreptul (și obligația) statului de a trage la răspundere penală pe cel vinovat de săvârșirea infracțiunii, precum și obligația corelativă a acestuia, de a-și asuma consecințele legale atrase de atitudinea exteriorizată anterior, nefiind decât concretizate pe parcursul etapelor specifice de desfășurare a procesului penal, căpătând astfel conținut efectiv, în virtutea și împlinirea unei relații juridice preexistente. Spre deosebire de instituția cauzelor care înlătură însăși

VIII pentru cele de înlăturare sau modificare a executării pedepsei, respectiv Titlul IX, cuprinzând cauzele care înlătură consecințele condamnării).

această răspundere penală, afectând în esență sa / și desființând dreptul statului și obligația corespunzătoare a infractorului, de a angaja / suferi angajarea răspunderii penale pentru infracțiunea comisă, cauzele de impunitate nu produc decât un efect subsecvent, lăsând nealterat acest drept în sine / și obligația sa corelativă, blocând doar posibilitatea de concretizare a acestora, de umplere de conținut și de caracter efectiv, prin suprimarea posibilității de stabilire și aplicare a unei pedepse (sanțiuni penale, în general). Ele afectează numai obiectul tragerii la răspundere penală, iar nu și celelalte componente ale raportului juridic penal de conflict.

În raport de celelalte cauze indicate inițial, de care trebuie a fi delimitate cauzele de nepedepsire, anume ansamblul cauzelor care înlătură executarea pedepsei, distincția este mult mai evidentă. Dacă în situația în care s-a dat efect unei cauze de impunitate nu există o pedeapsă concretă a cărei executare să poată fi înlăturată, în celălalt caz există o asemenea pedeapsă stabilită și – uneori (adeseori) – aplicată, a cărei executare propriu-zisă nu poate avea însă loc, sau a cărei executare trebuie să fie curmată, drept efect al acțiunii unei cauze de înlăturare a executării. Așa cum cauzele de nepedepsire lipsesc de conținut concret, efectiv, răspunderea penală, fără să o suprimă însă în esență sa – spre diferență de cauzele de înlăturare a răspunderii penale – tot astfel, cauzele de înlăturare a executării pedepsei lipsesc de caracter efectiv pedeapsa pronunțată, care nu se va mai executa, fără ca acest lucru să presupună că ea nu mai există deloc – așa cum se întâmplă atunci când a intervenit o cauză de nepedepsire.

Delimitarea cauzelor de impunitate față de cauzele de înlăturare a răspunderii penale este îngreunată de similitudinea efectelor procesuale pe care le produc cele două instituții (în cauză) ale dreptului penal. Astfel, în prezența ambelor categorii de cauze, de lege lata (potrivit reglementării procesual penale cuprinse de C. proc. pen. din 1968) procesul penal deja demarat urmează a se finaliza prin pronunțarea unei soluții de încetare a urmăririi penale, respectiv a procesului penal. Această soluție comună este de natură să apropie cauzele de nepedepsire de cele de înlăturare a răspunderii penale, diferențiindu-le expres, pe amândouă deopotrivă (și din perspectiva procedurii penale), de cauzele de excludere a infracțiunii, care atrag soluția procesuală a scoaterii de sub urmărire penală, respectiv aceea a achitării (după caz), precum și de cauzele de înlăturare a executării pedepsei,

care pot interveni numai în condițiile în care procesul penal a fost finalizat prin pronunțarea, de către instanță, a unei hotărâri de *condamnare*.

Prevederile Codului de procedură penală încă în vigoare cuprind – însă – și dispoziții care argumentează susținerea deosebirii de natură juridică între instituția cauzelor de înlăturare a răspunderii penale și aceea a cauzelor de nepedepsire, cele două fiind indicate separat în cuprinsul art. 10, primele – dispersat – în alin. 1 lit. f), g) și h), celelalte (în mod de sine stătător) în alin. 1 lit. i¹). Apreciem că nu poate fi altfel justificată și înțeleasă introducerea³⁰ expresă, în cuprinsul articolului menționat din Codul de procedură penală, a referirii la instituția cauzelor de nepedepsire, prin crearea unei noi litere în cadrul alineatului (așadar separat de textele care cuprind referirea la instituția cauzelor de înlăturare a răspunderii penale), decât prin aceea că legiuitorul a simțit nevoia de a delimita și a marca deosebirea existentă între natura juridică a cauzelor de nepedepsire și aceea a cauzelor de înlăturare a răspunderii penale. De altfel, indicarea separată a cauzelor de impunitate, față de unele cauze de înlăturare a răspunderii penale, poate fi sesizată și în raport de alte prevederi ale legii procesual penale generale actuale, precum sunt cele cuprinse în art. 13 alin. 1.³¹

Apreciem, așadar, că *noțiunea de impunitate se configurează*, în dreptul penal român modern, *ca expresie și fundament al unei categorii de cauze distincte* de toate celelalte cauze existente în materie penală, *corespunzătoare instituției fundamentale a sancțiunilor de drept penal*. Așa cum se întâmplă și în situația altor cauze operante în raport de instituțiile fundamentale ale dreptului penal, *cauzele de nepedepsire pot fi departajate*, în funcție de întinderea efectelor pe care le produc, în cauze generale, respectiv cauze speciale. Prevederea celor dintâi în partea generală a legii de bază în materie penală (Codul penal), le conferă acestora o largă vocație de aplicare; în ceea ce privește cauzele speciale de nepedepsire, acestea reprezintă situații particulare ce există și își produc efectele doar în cazul anumitor incriminări, în normele cărora (în legătură cu normele cărora) sunt prevăzute. Astfel de cauze pot fi întâlnite doar în legătură cu dispoziții de incriminare determinate, întinderea efectelor lor fiind strict limitată; sediul

³⁰ Prin dispozițiile art. I pct. 6 al legii nr. 281/2003 privind modificarea și completarea Codului de procedură penală și a unor legi speciale, publicată în M. Of. nr. 468/2003.

³¹ Potrivit acestei norme, se prevede: „În caz de amnistie, prescripție sau retragere a plângerii prelabile, precum și în cazul existenței unei cauze de nepedepsire, învinuitul sau inculpatul poate cere continuarea procesului penal”.

materiei acestora poate fi localizat fie în partea specială a Codului penal, fie în orice act normativ care are calitatea de izvor de drept penal, în măsura în care există dispoziții exprese în acest sens.

Pentru ca elementele definiției ale acestei instituții (cauzele de nepedepsire) să reiasă cu maximă claritate și din spectrul reglementării procesual penale, precum și din rațiuni care țin de necesitatea constatării și afirmării existenței infracțiunii și a răspunderii penale – cel puțin formale – pentru aceasta, stabilită în sarcina unei anumite persoane, subiect activ al respectivei infracțiuni (efecte ce pot să intereseze inclusiv alte domenii ale dreptului decât acela penal, existând instituții și consecințe extrapenale ale comiterii unei infracțiuni și afirmării existenței răspunderii penale a unei persoane pentru aceasta, dependente de constatarea respectivelor aspecte de către instanța penală), *propunem*, cu titlu *de lege ferenda*, ca instituției cauzelor de nepedepsire să i se atașeze o soluție procesual penală distinctă de aceea incidentă în ipoteza reținerii unor cauze de înlăturare a răspunderii penale. Așa cum deosebirea dintre acestea din urmă și cauzele de excludere a infracțiunii este reflectată, din materia dreptului penal substanțial, în aceea a dreptului procesual penal, prin tipurile de soluții distincte pronunțate în cursul procesului penal, după cum intervine una ori alta dintre respectivele categorii de cauze, propunem ca modalitatea de finalizare a procesului penal în caz de reținere a unei cauze de impunitate să marcheze o diferență în raport de aceea prin care se pune capăt procedurilor judiciare penale atunci când există o cauză de înlăturare a răspunderii penale.

Deoarece afirmăm că în ipoteza cauzelor de nepedepsire nu sunt viciate în esența lor nici instituția infracțiunii, nici aceea a răspunderii penale, ci doar cea a sancțiunilor penale (acestea din urmă fiind concepute drept consecințe efective care încorporează această răspundere penală, odată angajată), opinăm că procesul penal ar trebui să se finalizeze, atunci când se reține o cauză de nepedepsire / impunitate, cu stabilirea indubitabilă a caracterului infracțional al faptei comise de persoana acuzată și cu afirmarea formală a acesteia, însă în absența aptitudinii de stabilire și aplicare a unei pedepse ori măsuri educative. Drept urmare, pentru a apropia cauzele de nepedepsire de acelea de înlăturare a executării pedepsei – căci ambele afectează aceeași instituție fundamentală de drept penal – și pentru a le separa, inclusiv la nivel procesual, de celelalte cauze (de excludere a infracțiunii, respectiv de înlăturare a răspunderii penale), apreciem că *soluția*

procesuală ce trebuie pronunțată în cazul reținerii lor este aceea a condamnării, dar fără posibilitatea subsecventă a determinării / stabilirii / fixării unei pedepse!

Apreciem că, în doctrina actuală (incert majoritară) - care optează să privească instituția cauzelor de nepedepsire drept o categorie aparte de cauze speciale de înlăturare a răspunderii penale - există o serie de contradicții decurgând din afirmarea acestei perspective, în raport cu o anumită concepție dominantă asupra specificului și esenței instituțiilor fundamentale de drept penal, în special asupra aceleia constând în răspunderea penală. Astfel, afirmându-se cu titlu principial, de regulă, existența unei triade instituționale care fundamentează materia penală (infrațiunea, răspunderea penală, respectiv sancțiunile de drept penal), în literatura de specialitate se obișnuiește să se precizeze (sau să se achieseze la această precizare) în următorul sens: „constrângerea juridică penală, adică aplicarea sancțiunilor de drept penal [în special, dar nu numai atât, se indică, tot în doctrină, caracterul criticabil al limitării raportului de tragere la răspundere penală doar la dimensiunea pedepsirii infractorului – p.n., M.D.], ca una din căile de realizare a ordinii de drept penal, are loc, ca și constrângerea juridică în general, nu în mod direct, nemijlocit, ci indirect, mijlocit, și anume prin intermediul răspunderii juridice, în speță al răspunderii penale. Este consecința firească a reglementării juridice a constrângerii, în speță a constrângerii penale, care face ca săvârșirea infracțiunii, adică încălcarea preceptului normei incriminatoare, să nu aibă ca urmare imediată sancțiunea prevăzută de această normă, ci răspunderea faptuitorului pentru fapta săvârșită. Numai ca urmare a constatării răspunderii penale intervine sancțiunea de drept penal respectivă”.³² *Brevitatis causa*, concepția poate fi comprimată în afirmația: „răspunderea penală (...) verigă de legătură între infracțiune și sancțiunile de drept penal, în special pedeapsa”.³³

Astfel stând lucrurile, afirmându-se caracterul interdependent, dar totuși distinct, dintre instituțiile fundamentale ale răspunderii penale, respectiv pedepsei, pare cel puțin inconsecvent a nu se menține același ecart între cele două instituții atunci când raportarea la acestea se realizează din perspectiva negativă, a cauzelor care le înlătură reținerea. Este evident, dacă

³² C. Bulai, B.N. Bulai, *op.cit.*, p. 328.

³³ C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 333.

nu prin altceva, cel puțin ca urmare a unei abordări din perspectivă terminologică, faptul că instituția cauzelor de *nepedepsire* (ori de *impunitate*) are legătură principală cu instituția pedepsei (*poena*), deci a sancțiunii de drept penal (mai precis: a sancțiunii penale), doar prin corelație putând fi pusă în legătură și cu răspunderea penală). Or, dacă răspunderea penală și pedeapsa, oricât de strâns legate ar fi, trebuie să fie / să poată fi distinse, reiese în mod rațional că și cauzele care le înlătură trebuie să împărtășească aceeași soartă, ceea ce nu se poate întâmpla dacă se afirmă includerea uneia, ca parte, în structura celeilalte.

Ca atare, deși se admite în general – ceea ce susținem și noi – că „răspunderea penală fără sancțiune (pedeapsă) ar fi lipsită de obiect”³⁴, *credem că uneori este posibilă - în drept - și manifestarea unei forme lipsite de obiect, de conținut concret, precum și că o astfel de manifestare poate produce, câteodată, prin simpla sa existență formală, unele consecințe juridice* (este adevărat, distincte și separate de acelea direct legate de existența obiectului absent). Într-o încercare de exemplificare, facem trimitere la ipoteza intervenției unei legi de dezincriminare în raport de o cauză aflată în curs de desfășurare: deși conținutul procesului respectiv a dispărut, forma trebuie lăsată să se manifeste în continuare, prin (și până la momentul) pronunțării unei soluții (după caz, de scoatere de sub urmărire penală, ori de achitare), tocmai fiindcă, deși este evidentă imposibilitatea perpetuării cauzei, formal aceasta trebuie finalizată printr-o soluție, iar nu pur și simplu scoasă, automat, în fapt, de pe rolul organului judiciar respectiv. Aceeași rezolvare de principiu există și pentru ipoteza în care învinuitul sau inculpatul decedează: procesul trebuie încheiat printr-o soluție de încetare a urmăririi penale, ori a procesului penal, ceea ce reprezintă desigur o formalitate, dar arhivarea cauzei în absența unei soluții legale care să-i marcheze obiectiv sfârșitul, într-un anume fel, nu este de admis.

În mod similar vedem problema și în ceea ce privește intervenția unei cauze de impunitate. Aceasta lipsește de conținut penal propriu-zis răspunderea penală, dar nu o desființează pe aceasta formal, ceea ce ne determină să considerăm că ar fi util ca procesul să continue, până la pronunțarea unei hotărâri de condamnare (dacă sunt întrunite toate condițiile necesare pentru aceasta), lipsind însă instanța de posibilitatea determinării /

³⁴ C-tin. Mitrache, C. Mitrache, *op.cit.*, p. 336.

fixării / stabilirii și - *a fortiori* - aplicării unei pedepse. În acest fel, existența faptei ca infracțiune, a identității persoanei care a comis-o, precum și a vinovăției sale pentru / în raport de această faptă, ar fi afirmate cu autoritate de lucru judecat (ceea ce poate determina o pluralitate de consecințe juridice și socio-profesionale / socio-umane extrapenale), în condițiile în care infractorul și-ar conserva neștirbit beneficiul impunității legal acordate.

Desigur, suntem conștienți că, *pentru a putea încerca măcar să se acrediteze ideea că răspunderea penală*, ca instituție fundamentală a dreptului penal, *ar putea fi considerată, formal, ca nefiind înlăturată în cazul unei spețe determinate în care se face aplicarea unei dispoziții de nepedepsire* (într-un cadru procesual penal, precum cel actual, în care reținerea incidenței acestei instituții nu permite pronunțarea unei soluții de condamnare), *premise este a stabili ca moment al apariției răspunderii penale o dată potențial anterioară celei a condamnării*. Acestei perspective i se opun unele aprecieri ale doctrinei, precum: „Fiind o consecință a infracțiunii, răspunderea penală nu apare nici ea în mod automat, odată cu săvârșirea faptei interzise de legea penală, ci numai ca urmare a constatării ei de către organele de stat competente și în forma prevăzută de lege. (...) Este rezultatul activității organelor judiciare penale (...) exprimată prin hotărârea judecătorească de condamnare, rămasă definitivă. Fără o astfel de constatare, răspunderea penală nu există”. Sau: „răspunderea penală există numai din momentul dovedirii vinovăției persoanei pentru săvârșirea infracțiunii (...). În legătură cu aceasta funcționează principiul constituțional potrivit căruia, până la dovedirea vinovăției unei persoane, exprimată printr-o hotărâre judecătorească definitivă, persoana respectivă este considerată sau prezumată nevinovată. Infractorul dobândește deci calitatea de subiect pasiv al răspunderii penale numai în momentul dovedirii nevinovăției sale”.³⁵

Considerăm că această viziune este rodul unei suprapunerii între noțiunea de răspundere penală (ca instituție) și aplicarea / valorificarea în mod activ a conținutului concret al acesteia, odată ce a fost consolidată în urma verificării existenței sale prin actul jurisdicțional definitiv al instanței.³⁶

³⁵ C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 333, 336.

³⁶ „(...) răspunderea juridică a fost definită, în general, ca fiind obligația celui ce a încălcat ordinea de drept, prin acțiunea săvârșită, de a suporta o sancțiune juridică, ce constituie dezaprobarea socială față de o asemenea conduită. (...) Răspunderea juridică nu trebuie confundată cu sancțiunea juridică, prima exprimând un raport de constrângere, iar a doua (...) obiectul raportului de constrângere. În conținutul raportului de constrângere nu intră

(de altfel, chiar autorii în cauză admit, în alt loc – în condițiile stabilirii faptului că „raportul juridic penal de conflict poate fi numit și raport juridic de răspundere penală”³⁷ – că „raportul juridic penal de conflict se naște ca urmare a săvârșirii, de către destinatarul normei, a faptei interzise ca infracțiune. (...) În toate cazurile, săvârșirea faptei interzise de legea penală este singurul fapt juridic care poate da naștere raportului de drept penal de conflict sau de contradicție. Constatarea existenței unui raport juridic penal de conflict, în forma sa tipică, se face de un organ judiciar competent și în forma prevăzută de lege. Acest act este hotărârea judecătorească de condamnare rămasă definitivă (...). Atunci (...) raportul juridic penal de conflict este cert și definitiv stabilit ca existând nu *ex nunc*, adică din momentul constatării lui, ci *ex tunc*, adică de la data săvârșirii infracțiunii, când el a luat naștere în fapt”³⁸). Desigur, răspunderea penală efectiv concretizată în pedeapsa sau măsura educativă stabilită și aplicată – așadar, răspunderea penală surprinsă în accepțiunea sa eficientă, dinamică, activă, în esența sa relevantă și impregnată în sancțiunea ce o obiectivează – nu apare decât odată verificată cu autoritate oficială existența infracțiunii, anume în momentul finalizării definitive a procesului penal, cu infirmarea prezumției constituțională de nevinovăție, prin pronunțarea unei soluții definitive de condamnare. Nașterea, la acest moment, a consecințelor principale ale răspunderii penale, nu poate infirma, însă, împrejurarea care indică faptul că raportul penal de conflict (admis drept raport de tragere la răspundere penală), se naște *in rem* odată cu săvârșirea infracțiunii, iar nu odată cu pronunțarea hotărârii de condamnare; de la această dată, a apariției ilicitului penal, există raportul corelativ de drepturi și obligații legate de necesitatea suportării consecințelor negative ale încălcării obligațiilor legale imperative, de factură penală, de către destinatarul neobedient al normei. Legea însăși stabilește, de pildă, că momentul de la care începe să curgă termenul de prescripție a răspunderii penale (cauză de înlăturare a răspunderii penale) este chiar data comiterii infracțiunii.³⁹

numai obligația celui ce a încălcat legea, de a suporta consecințele faptei ilicite, ci un complex de drepturi și obligații conexe” – M. Zolyneak, *Drept penal. Partea generală*, vol. III, Ed. Fundației „Chemarea”, Iași, 1993, p. 789-791.

³⁷ C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 327.

³⁸ *Ibidem*, p. 73, 74.

³⁹ Art. 122 alin. 2 C. pen. de la 1968, art. 154 alin. 2 C. pen. nou (2009).

Așadar, apreciem că momentul pronunțării hotărârii de condamnare consolidează cu efect retroactiv (*ex tunc*), începând încă de la data comiterii infracțiunii, răspunderea penală a infractorului. Drept urmare, se va aprecia că orice măsură legală care i-a fost aplicată acestuia între comiterea infracțiunii și data rămânerii definitive a hotărârii de condamnare, în vederea desfășurării activităților procedurale de tragere la răspundere penală, se încorporează, *lato sensu*, în conceptul de angajare a răspunderii penale. Ca atare, angajându-și răspunderea penală, infractorul nu datorează doar supunere la executarea pedepsei, ci inclusiv supunere la procedurile de tragere la răspundere penală, precum și la toate consecințele acestora. De aceea (printre altele), atunci când în urma desfășurării unui proces, se constată că o persoană a fost supusă - în absența existenței / angajării răspunderii sale penale - la anumite măsuri restrictive sau privative de drepturi, ea are (în anumite condiții) dreptul la reparații pentru paguba suferită, pe când, atunci când nu se pune problema absenței răspunderii sale penale, asemenea reparații sunt în afara discuției.

În susținerea celor astfel conturate și în sens contrar opiniei potrivit căreia răspunderea penală s-ar naște (iar nu: s-ar consolida, cu efect retroactiv) abia la momentul rămânerii definitive a hotărârii de condamnare, *sunt de invocat luări de poziție din doctrină*, potrivit cărora: „În momentul săvârșirii faptei se naște răspunderea penală, fără să se condiționeze existența acesteia de identificarea infractorului sau chiar de descoperirea infracțiunii. (...) Dreptul statului de a pedepsi [ca aspect esențial al acțiunii de tragere la răspundere penală – precizarea noastră, M.D.] apare în momentul săvârșirii infracțiunii, chiar dacă infractorul nu a fost descoperit și tot în acest moment apare și obligația infractorului de a răspunde penal. Urmărirea penală începe *in rem* (...). Intervenția unei legi de amnistie stinge răspunderea juridică penală, chiar dacă făptuitorul nu a fost descoperit (...). De asemenea, prescripția (...) curge de la data săvârșirii infracțiunii (...)”⁴⁰ În același sens, s-a mai arătat că: „În mod sintetic, răspunderea penală poate fi definită ca fiind acea formă a răspunderii juridice care se naște prin săvârșirea unei infracțiuni, care constă în obligația făptuitorului [sic!⁴¹] de a se supune

⁴⁰ M. Zolyneak, *op. cit.* (vol. III), p. 792; M. Zolyneak, M.I. Michinici, *Drept penal. Partea generală*, Ed. Fundației „Chemarea”, Iași, 1999, p. 309.

⁴¹ Apreciam că ar fi mai percutantă indicarea expresă a persoanei *infractorului*, căci răspunderea penală nu poate fi pusă în discuție dacă manifestarea exterioară rămâne la simplul stadiu de faptă prevăzută de legea penală.

procesului penal și de a suporta consecințele sancționatoare prevăzute de legea penală”, respectiv că „răspunderea penală presupune în mod necesar săvârșirea unei infracțiuni care dă naștere raportului juridic de drept penal [de conflict – precizarea noastră, M.D.]. În acest moment se naște dreptul statului de a-l trage la răspundere penală pe autorul faptei, chiar dacă acesta nu este identificat și infracțiunea nu este descoperită”.⁴²

De menționat, de altfel, în încheierea acestor considerente, că opinia exprimată și susținută de noi nu reprezintă o premieră absolută în peisajul doctrinar autohton. Astfel, există uneori nuanțe de exprimare care tind a acredita ideea că trebuie afirmată o oarecare deosebire între categoria cauzelor de înlăturare a răspunderii penale și aceea a cauzelor de nepedepsire⁴³, precum sunt de întâlnit și exprimări mai categorice în sensul celor indicate de noi aici, ca de pildă: „Cauzele care fac ca fapta să nu constituie infracțiune lipsesc fapta de caracter penal și, pe cale de consecință, nu se pune problema răspunderii penale. Dimpotrivă, cauzele care înlătură răspunderea penală (...) nu produc nici un efect asupra existenței infracțiunii și a răspunderii penale, care subzistă, dar, pentru anumite rațiuni, este înlăturată răspunderea penală (...). De asemenea, nu trebuie confundate cu cauzele [sic!] de nepedepsire sau de impunitate, care nu au efect asupra existenței infracțiunii și a răspunderii penale, numai că legea, pentru anumite motive, scutește pe făptuitor de sancțiunea penală (...)”⁴⁴ [evidențierea noastră, M.D.].

Concluzii punctuale

⁴² V. Păvăleanu, *Drept penal general. Manual universitar*, [precitat], p. 244; Idem, *Drept penal general: conform noului Cod penal*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 320.

⁴³ Spre exemplu, în opoziție cu formularea adeseori întâlnită, potrivit căreia cauzele de impunitate sunt cauze speciale de înlăturare a răspunderii penale, s-a arătat uneori că acestea au (doar) „o natură juridică asemănătoare” (afirmație care poate fi susținută și din perspectiva punctului de vedere pe care încercăm să îl argumentăm în cadrul de față, mai ales dacă optăm să privim aceste consecințe prin prisma efectelor propriu-zis vizibile pe care le-ar putea percepe destinatarul obișnuit al prescripțiilor penale, ori chiar acela supus acțiunii unora sau altora din aceste cauze), de unde credem că se poate deduce, totuși, afirmarea lipsei de identitate completă între ele. În acest sens, a se vedea: M. Zolyneak, M.I. Michinici, *op. cit.*, p. 313.

⁴⁴ V. Mirișan, *Considerații privind unele cauze care înlătură caracterul penal al faptei*, Ed. Gil, Zalău, 1996, p. 28, 29.

Apreciem că deschiderea spre cercetare și analiză științifică pe care o încorporează domeniul vizat (și) prin tema de studiu a prezentului articol este generoasă, interesantă și predispusă la noi nuanțări, cu implicații teoretice, dar și practice / legislative (inclusiv la nivelul propunerilor *de lege ferenda*) ce nu sunt deloc de neglijat. Din nefericire, observăm că subiectul nu primește în doctrina actuală atenția cuvenită, fiind doar tangențial (și – uneori – chiar superficial) abordat. Milităm, așadar, pentru o (re)accentuare a interesului de cercetare științifică asupra problematicii raportului dintre natura juridică a diverselor cauze cu efect extinctiv asupra instituțiilor fundamentale ale dreptului penal, în vederea unei cât mai corecte delimitări și așezări a acestora, unele în raport de celelalte (inclusiv sub aspectul efectelor, de natură penală și procesual penală, dar și extra-penală și chiar extra-juridică, pe care le implică / ar trebui să le implice fiecare, în conformitate cu specificul propriu manifestat), sens în care ne propunem să continuăm – la rândul nostru – demersul de (re)focalizare doctrinară asupra acestui fecund aspect al domeniului de referință. Credem că procesul evolutiv de decantare a instituțiilor fundamentale de drept penal și a cauzelor ce produc efecte extinctive specifice, asupra fiecăreia dintre acestea, în parte, nu este încă pe deplin încheiat, existând în continuare un spațiu propice pentru manifestarea unei utile și stimulative emulații intelectuale, de specialitate juridico-penală.